

Noord-Brabantse Waterschapsbond

Hoogwater in Brabant december 2023

Hoogwater in Brabant

Meer ruimte nodig voor de Brabantse zijrivieren van de Maas

Klimaatverandering is een feit. 2023 was een jaar met historisch veel regen en het eindigde dan ook met een hoogwaterperiode in de hele provincie Noord-Brabant. Hoewel de hoeveelheid regen extreem en uitzonderlijk was, moeten we voor de toekomst rekening houden met gebeurtenissen van deze omvang.

Het ging goed, maar had anders kunnen aflopen. De waterschappen hebben alle zeilen moeten bijzetten tijdens het afgelopen hoogwater. Doordat de waterstanden in de Maas niet extreem hoog waren tijdens het hoogwater in de zijrivieren was er voldoende ruimte om water te blijven afvoeren richting de Maas. Drie Brabantse waterschappen en de provincie Noord Brabant zien nu onvoldoende aandacht voor deze wisselwerking tussen zijrivieren en hoofdwatersysteem. Er moeten nu maatregelen genomen worden om grootschalige wateroverlast zoals in Limburg in de zomer van 2021 te voorkomen.

Wanneer de hoogwaterpieken van de Maas en de regionale beken samenvallen gaat het knellen en is meer ruimte nodig dan nu beschikbaar is. Situaties als kortstondige maar hevige 'clusterbuien', al dan niet in combinatie met regenwater vanuit de buurlanden maken hoogwater situaties moeilijker beheersbaar.

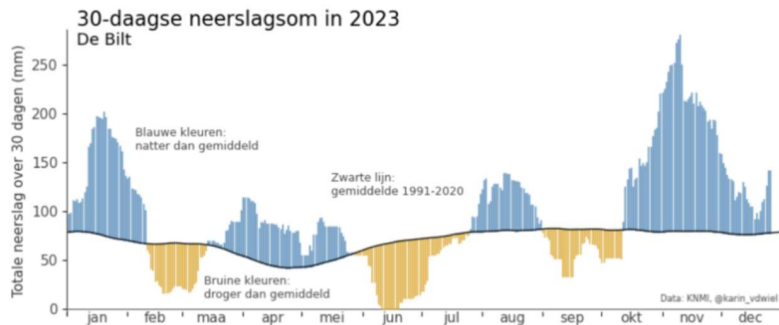
Het hoogwater van de afgelopen maanden toont nogmaals aan dat water ruimte nodig heeft. Meer ruimte dan nu beschikbaar is gesteld aan het water. Dat geldt zeker voor de regionale beeksystemen in Brabant, de zijrivieren die op de Maas afvoeren. Een klimaatrobuuste inrichting van deze zijrivieren is van essentieel belang voor de hoogwaterbescherming van Nederland. Dat raakt ook aan het waterbeheer in Vlaanderen, aangezien een derde van het water in de Brabantse beken uit Vlaanderen komt.

We moeten ons dus voorbereiden op het moment dat de hoogwaterpieken uit het regionale systeem samenvallen met een hoogwaterpiek op de Maas. Dit doen we door de lager gelegen gebieden te vrijwaren van nieuwe bebouwing, voldoende ruimte voor de beken en hun beekdalen te creëren en gerichte hoogwatermaatregelen te nemen rondom de meest kwetsbare plaatsen in ons gebied ('s-Hertogenbosch).

Noord-Brabantse Waterschapsbond

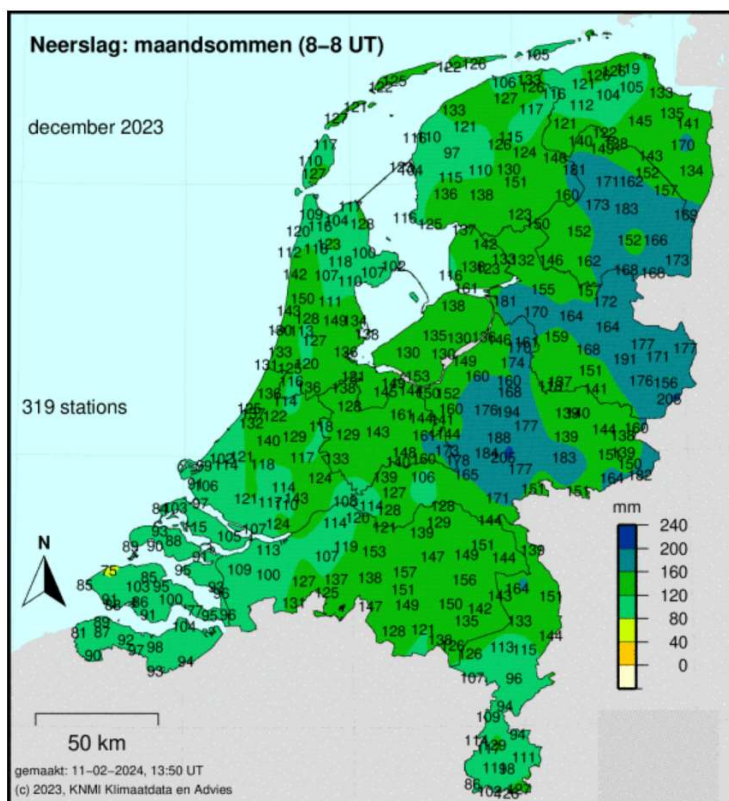
Hoogwater in Brabant december 2023

Het natste jaar ooit gemeten

Het jaar 2023 was het natste jaar ooit gemeten, waarin het vanaf oktober niet ophield met regenen. Door de lange aanhoudende regen bleef de bodem verzadigd en in de koude maanden was de verdamping minimaal. Daardoor bleven de waterstanden stijgen en het grondwater steeg op veel plaatsen tot aan het maaiveld. Dit leidde eind december tot hoogwater in Brabant.

In Brabant viel in het hele jaar 2023 bijna 1200 mm tegen 750 mm gemiddeld. De neerslagkaart van december 2023 (zie hieronder) laat zien dat er niet overal evenveel regen is gevallen.

Noord-Brabantse Waterschapsbond

Hoogwater in Brabant december 2023

Alle zeilen bijgezet

Er is wekenlang dag en nacht gewerkt om het hoogwater in goede banen te leiden. Veel water is opgevangen in de (natuurlijke of herstelde) beekdalen. Er zijn vele noodoverloophoegebieden ingezet, noodpompen geplaatst en nooddijken opgeworpen (Sint-Oedenrode).

Buiten zagen we in Brabant:

- Tot de rand gevulde beken en ondergelopen beekdalen
- Lage delen van het land staan blank
- Hoge grondwaterstanden tot aan maaiveld
- Drassige akkers met gewassen die niet konden worden geoogst
- Natte kelders en kruipruimtes
- Ondergelopen tuinen, (fiets)paden en lokale wegen

Maar ook:

- In poldergebieden staat water in sloten niet extreem hoog
- Regionale dijken kunnen het water eenvoudig keren
- Er is sprake van wateroverlast (natte voeten, water in kruipruimte en kelders) en niet van levensbedreigende of maatschappijontwrichtende situaties.
- De waterstanden in het primaire systeem (o.a. de Maas) zijn niet extreem hoog, de primaire keringen worden niet tot het uiterste op de proef gesteld.

Het ging goed, maar had anders kunnen aflopen.

De waterschappen hebben alle zeilen moeten bijzetten tijdens het afgelopen hoogwater. Doordat de waterstanden in de Maas niet extreem hoog waren tijdens het hoogwater in de zijrivieren was er voldoende ruimte om water te blijven afvoeren richting de Maas. Als de afvoerpiek in de Maas was samengevallen met de afvoerpiek uit het regionale systeem, of de regen nog langer had aangehouden, dan hadden we mogelijk onvoldoende bergingsruimte in reserve gehad om al het overtollige water op te vangen.

Brabant is kwetsbaar

Brabant ligt op een knippunt waar het water uit de hoge gronden uiteindelijk uitkomt in de Maas. Dit is een kwetsbaar gebied waar steden als Den Bosch, Eindhoven, Breda en Tilburg in liggen. Daarnaast is er ook hoogwaardige bedrijvigheid, natuur en landbouw. Daarnaast is in dit gebied vanuit het Rijk een grote woningbouwopgave neergelegd. Dit maakt het gebied kwetsbaar voor de impact van klimaatverandering en de ruimtelijke puzzel is complex.

In Brabant speelt ook verdrogingsproblematiek. De waterschappen spannen zich in om de grondwatervoorraad zoveel mogelijk structureel aan te vullen. Daartoe proberen we zoveel mogelijk water vast te houden. Dit heeft effect op het waterbergend vermogen van de bodem ten tijde van veel neerslag. Een 'duivels dilemma'.

Waterschappen zijn in dit gebied leidend als het gaat om het waterbeheer, maar het hoogwater van afgelopen winter en de droge zomers van de afgelopen jaren hebben laten zien dat het watersysteem kwetsbaar wordt bij extreme weersomstandigheden. Daarom wordt in Brabant gewerkt aan een

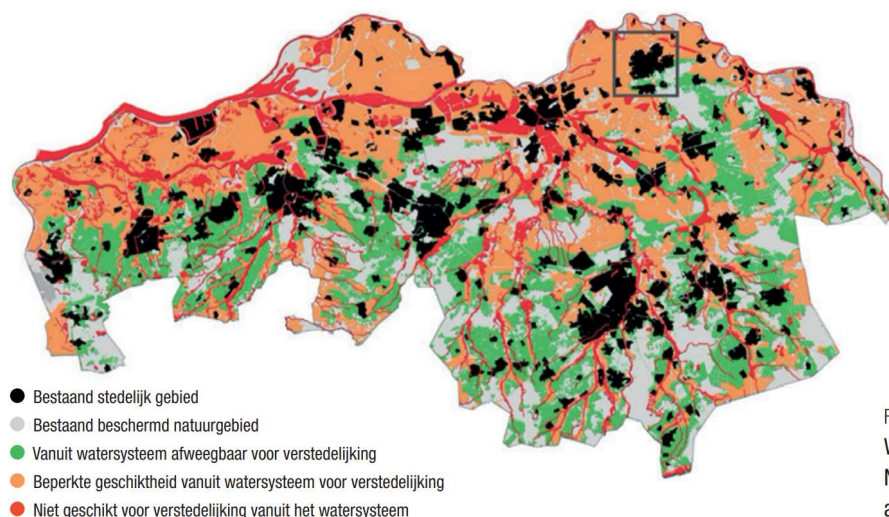
Noord-Brabantse Waterschapsbond

Hoogwater in Brabant december 2023

robuust ruimtegebruik en watersysteem wat zowel extremen in droogte als hoogwater kan verwerken.

Verstedelijkingsopgave

In Brabant ligt een grote verstedelijkingsopgave. In 2023 is in Brabant de onderstaande signaleringskaart ontwikkeld (zie artikel in “Water governance 3/2023: Water en bodem Sturend”). Hierin wordt aangegeven welke gebieden kwetsbaar zijn om in te bouwen. Zoals de kaart laat zien is het areaal ‘groene’ gebieden heel beperkt. In grote delen van Brabant is er, vanuit het perspectief van het watersysteem, maar beperkte geschiktheid voor verstedelijking. De zeggingskracht van deze signaleringskaart wordt nogmaals onderstreept door de gebeurtenissen van afgelopen winter. Want door klimaatverandering neemt de kans op wateroverlast én de ernst van wateroverlast toe. En daarbij neemt het effect van de wateroverlast toe als er nog meer economische activiteit (o.a. uitbreiding stedelijk gebied) plaatsvindt.

Figuur 1:
Watersignaleringskaart
Noord-Brabant ten behoeve van
afweging verstedelijkingslocaties.

Wat als ‘een clusterbui’ valt?

Hoogwater kan niet alleen optreden als gevolg van langdurige regenval, maar ook bij korter durende ‘clusterbui’. Zoals in 2021 in Limburg (Valkenburg) optrad. Er is doorgerekend wat het effect van zo’n clusterbui zou zijn in het Brabantse watersysteem. Conclusies uit het Deltares onderzoek:

Algemeen:

- Als het epicentrum van het weersysteem boven Brabant had gelegen, had het ook daar op grote schaal ernstige wateroverlast veroorzaakt, veel stress opgeleverd, schade veroorzaakt en lokaal tot gevaarlijke situaties kunnen leiden.
- Overlast is bij weersystemen zoals de ‘clusterbui’ niet te voorkomen. Wel is het mogelijk om goed voorbereid te zijn, zodat de gevolgen zoveel mogelijk worden beperkt. En het herstel (misschien al tijdens de gebeurtenis) kan worden versneld en geoptimaliseerd.
- Vooral de grote ruimtelijke omvang van de neerslaggebeurtenis zou hebben geleid tot enorme uitdagingen. Alleen al het monitoren van keringen, het plaatsen van zandzakken, het informeren van bewoners, ondernemers, en managers van cruciale en kwetsbare objecten en infrastructuur

Noord-Brabantse Waterschapsbond

Hoogwater in Brabant december 2023

en het coördineren van alle hulpverleners, waterschap medewerkers, defensie, veiligheidsregio, en anderen zou een monsterklus zijn geweest.

Gebied specifiek:

- In stedelijk gebied en bebouwde kernen dient ernstig rekening te worden gehouden met water op straat en overstortende riolen. Dit alles leidt naar verwachting tot kelders, woningen en/of gebouwen, die te maken krijgen met wateroverlast. Infrastructuur en belangrijke (essentiële) voorzieningen kunnen eveneens schade oplopen. Daar waar stedelijke gebieden (bijvoorbeeld Den Bosch) gesitueerd zijn op een kritisch punt op het watersysteem, zal het effect langdurig en ernstig zijn.
- Langs de regionale boezems (omringd door waterkeringen) dient rekening te worden gehouden met overtoppende en wellicht zelfs bressende keringen. Dit betekent dat (grootschalige) evacuaties zouden moeten worden overwogen, in een situatie waarin lokaal mogelijk ook transportverbindingen en nutsvoorzieningen kunnen uitvallen.
- De poldergebieden en peilbeheerste systemen krijgen het zwaar te verduren. Er dient in landelijk gebied rekening te worden gehouden met minimaal een week (ernstige) wateroverlast, waarbij overstromingsdieptes tussen 0,5 en 1 m niet kunnen worden uitgesloten. Daarnaast dient rekening te worden gehouden met maaltops en gestremde afvoer van gemalen. Grote arealen landbouwgrond lopen schade op, en de kans op schade aan (water)infrastructuur als gevolg van langdurige belasting met oppervlakte- en grondwater is aannemelijk.
- In de vrij afwaterende gebieden en beekdalen zullen naar verwachting (grootschalige) overstromingen optreden. De duur van de waterlast en/of overstromingen is hier, in vergelijking met poldergebieden, relatief kort (enkele dagen). Schades aan bijvoorbeeld landbouwproducten is groot. Het risico op slachtoffers is echter klein.

Vlaanderen

Ongeveer een derde van het water in de Brabantse beken komt uit Vlaanderen. De bovenstroom van deze beken ligt in Vlaanderen en juist daar is op dit moment nog een kennisvraagstuk én een afstemlacune. Om de Brabantse beken in hun eigen beekstelsel te kunnen beschouwen is een blik over de grens essentieel.

De Brabantse waterschappen intensiveren hun contacten met de Vlaamse partners en er worden projecten opgestart en uitgevoerd om klimaatrobuuste beeksystemen te creëren die extreme neerslag kunnen bufferen. Dit vergt niet alleen ingrepen in sloten en beken, maar het vergt juist ingrepen in de akkers en gronden. De Nederlandse delta houdt niet op bij de grens, maar strekt ver daarover. De waterschappen werken hier hard aan, maar kunnen dit niet zonder de steun van het Rijk.

Tenslotte: complexe strategische keuzes

In 2024 voeren drie Brabantse waterschappen een toetsing uit naar het optreden van wateroverlast vanuit het oppervlaktewater, zoals voorgeschreven in artikel 9.6 uit de Omgevingsverordening Noord-Brabant / artikel 4.21 uit de Interim omgevingsverordening Noord-Brabant. Daarnaast worden in Brabant bovenregionale stresstesten uitgevoerd die de gevolgen van extreme weersomstandigheden in beeld moeten brengen.

Noord-Brabantse Waterschapsbond

Hoogwater in Brabant december 2023

Na het proces van toetsing is de opgave globaal in beeld en zullen er strategische keuzes gemaakt moeten worden; welke oplossingsrichtingen en maatregelen zijn mogelijk? Bij deze vervolgstap neemt de complexiteit toe. Het gaat dan niet enkel om maatregelen binnen de 'waterkolom', maar heeft ook impact op onder meer de ruimtelijke ordening. Hierin zoeken we nadrukkelijk de samenwerking met andere overheden en de Deltacommissaris.